

Det går sämre för storlommen

Vi har ett internationellt ansvar för storlommen och smålommen, med huvuddelen av de häckande bestånden i Europa (utanför Ryssland) i de nordiska länderna. Bland annat mot den bakgrunden har Projekt Lom gjort årliga bedömningar av ungproduktionen sedan mitten av 1990-talet. Under ganska lång tid var bedömningen att det gick rätt bra för storlommen, men under senare år har vi noterat en försämrad häckningsframgång i delar av landet, samtidigt som resultat från Svensk Fågeltaxering pekar på en negativ trend. Man kan spekulera om orsakerna, och vi bör inte utesluta att klimatpåverkan finns med i bilden.

TEXT Mats O.G. Eriksson

Sverige har, tillsammans med Finland och Norge, ett internationellt, eller i varje fall europeiskt, ansvar för både storlommen och smålommen. Här häckar ungefär 98 procent av det europeiska beståndet av storlom (utanför Ryssland) och ungefär två tredjedelar av smålomarna. Hur vi förvaltar de två lomarterna är alltså avgörande för deras framtid, även i ett större

geografiskt perspektiv. Mot den bakgrunden sjösattes 1994 Projekt Lom, projekt-lom.birdlife.se/, som ett gemensamt initiativ av Svenska Naturskyddsföreningen och Sveriges Ornitologiska Förening, och med årliga bedömningar av häckningsutfallet som den viktigaste uppgiften. Under senare år har 180–190 personer medverkat med information om storlom och smålom, och sammantaget sedan starten har drygt 600 personer medverkat med uppgifter för åtminstone ett år.

FÖR SMÅLOMMEN har situationen under lång tid bedömts vara bekymmersam, med en låg ungproduktion i landets södra och mellersta delar i kombination med långsiktigt vikande trender i häckningsresultatet i hela landet. För storlommen har bedömningen under flera år varit mer positiv, men nu har bilden tyvärr förändrats. Vi har noterat ett försämrat häckningsresultat i Götaland och östra Svealand, och i landets sydöstra delar bedömer vi att ungproduktionen under de senast tolv åren knappast har varit tillräcklig för att kompensera för den årliga dödligheten. Parallellt pekar resultat från Svensk Fågeltaxerings standardrutter på

en populationsminskning under de senaste tio åren.

Generellt har det varit händelser under ruvningen, såsom predation och för storlommens del även översvämmande bon efter stigande vattenstånd, som har bedömts påverka ungproduktionen. För storlommen har även andelen ungkullar med två ungar minskat på skilda håll i landet. Lommarna lägger oftast två ägg som kläcks med några dagars mellanrum. Så den först kläckta ungen får ett försprång, och det händer att den tar för sig vid matningstillfällena på bekostnad av sitt syskon. Både för smålommen och storlommen har man funnit att ungarnas överlevnad till stor del är beroende av hur föräldrafågeln lyckas i sina matningsbestyr. Den minskade andelen ungkullar med två ungar kan alltså vara en indikation på att det har blivit allt tuffare för föräldrarna att hitta fisk, med en försämrad överlevnad bland de icke-flygga ungarna som följd.

DET FINNS INGET STÖD för den alternativa förklaringen att äggkullsstorleken kan ha minskat över tid. Uppletning av bon och bestämning av antalet ägg har inte varit någon huvuduppgift inom Projekt Lom

Storlomsfamiljen.

men det lilla underlag som finns pekar inte på några förändringar över tid i andelen äggkullar med två ägg.

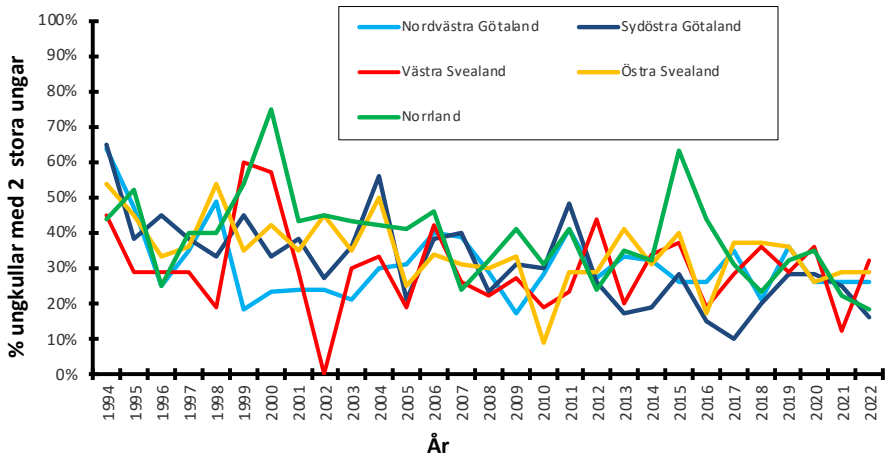
Vi kan också utesluta att en försämrad överlevnad bland storlomsungarna är direkt kopplad till förekomsten av bytesfisk. Generellt har förekomsten av abborre, som är storlommens viktigaste bytesfisk, ökat i landets insjöar. Inte heller i en mer riktad undersökning som gjordes 1994–2013, där man i 50 sjöar med storlom stationärt/häckande under minst fem år tittade på fiskbeståndens förändringar, fanns några indikationer på försämrad tillgång på bytesfisk.

En annan aspekt är att halterna av metylkvicksilver i muskelvävnad från abborre ligger på nivåer som man i nordamerikanska undersökningar har bedömt riskerar ge beteende- och fortplantningsstörningar hos svartnäbbad islom. Men det är osäkert om det finns någon tidstrend i kvicksilverinnehållet i svenska abborrar under senare årtionden.

DÄREMOT ÄR DET VÄRT att uppmärksamma förekomsten av ett tidsmässigt samband

mellan den försämrade överlevnaden bland storlomsungarna och att vattnet i många sjöar har blivit mer brunfärgat under de senaste årtiondena, med sämre siktförhållanden och försvårat födosök för föräldrafågeln som följd. Lommarna är visuella predatorer, det vill säga att de

lokaliserar sina byten med synen. Storlommens uppträdande i olika sjöar styrs bland annat av ljusförhållanden i vattnet, och även ungarnas överlevnad påverkas – det är lättare för föräldrafågeln att hitta bytesfisk till ungarna i sjöar med klart vatten. Orsakerna till den så kallade brunifie-

Den negativa trenden i procentandelen ungkullar med två stora ungar kan skönjas rent visuellt i figuren, även om variationerna mellan åren har varit stor och kurvorna ganska hackiga. Genomgående har det varit en större andel ungkullar med två ungar i Norrland, jämfört med övriga landet.

FOTO: GÖRAN JOHANSSON

En minskande andel kullar med två ungar hos storlommen kan vara en indikation på att föräldrarna fått allt svårare att hitta fisk.

” Storlommens uppträdande i olika sjöar styrs bland annat av ljusförhållandena i vattnet.

ringen av vattnet i många sjöar är flera och komplexa, men man kan urskilja tre faktorer:

- Klimatbetingad påverkan genom att längre växtperioder och ökad nederbörd bidrar till ökade tillskott av organiskt material till sjöar och vattendrag.
 - Förändringar i markanvändningen, bland annat genom att ökade arealer av barrskog på bekostnad av öppen mark också bidrar till att mer organiskt material rinner ut i sjöar och vattendrag.
 - Återhämtningen av sjöar, som påverkas av försurad nederbörd under stora delar av 1900-talet, har bidragit till ökade humushalter som en naturlig och förväntad effekt.
- I första hand har man kanske oroats över att flera av sjöarna är dricksvattentäkter, och att dricksvattnets kvalitet kan försämrats, men effekterna på sjömiljöerna är betydligt mer omfattande än så. Trender i lommens häckningsutfall kan indikera en miljöpåverkan där påverkan på fåglarna bara är en del i ett större komplex, som

borde leda till oro och åtgärder även om man inte primärt väger in fågelskyddsperspektivet.

MEN LÄGET ÄR INTE NATTSVART. Vi kan bryta trenden, utan att invänta effekterna av politiska åtaganden som syftar till att minska klimatpåverkan. Förvaltningen av vatten och våtmarker i landskapet kan spela en avgörande roll för att motverka negativ påverkan, och vi har redan verktygen. Genom anpassning av markanvändningen och restaurering av våtmarker kan vi redan nu påbörja arbetet med att motverka negativa effekter på lokal och regional nivå, till gagn inte bara för lommarna utan för hela det komplex av naturvärden och ekosystemtjänster (såsom tillgången på dricksvatten) som är beroende av en god vattenkvalitet.

Till stor del handlar det om anpassningar och hänsyn som har predikats i årtionden, såsom att spara rejäla kantzoner med lövinslag längs ständerna vid sjöar och vattendrag, för att ta ett av flera konkreta exempel. Befintliga handledningar och rekommendationer, såsom Skogsstyrelsens vägledning om mark och vatten räcker långt, ifall den tillämpas fullt ut, www.skogsstyrelsen.se/miljo-och-klimat/mark-och-vatten/. Frågan om brunifieringen av landets sjöar handlar alltså till stor del om vilja från politiker, myndigheter, markägare och markägaror-

ganisationer att tillämpa den kunskap och de verktyg vi redan har.

Här är en länk till en bra översiktsartikel om brunifieringen av sjöar, dess orsaker och hur den kan hanteras: doi.org/10.1007/s13280-019-01227-5. En sammanfattning av nivåer och trender i storlommens och smålommens häckningsutfall under 25-årsperioden 1994-2018 finns i Fågelåret 2018, https://cdn.birdlife.se/wp-content/uploads/sites/30/2019/12/Fa%CC%8Agela%CC%8Aret-2018_Projekt-Lom-slutversion.pdf, och årliga sammanfattningar av inventeringarna inom Projekt Lom kan hämtas från <https://projektlom.birdlife.se/arlga-inventerings-rapporter/>. Här finns också litteraturreferenser till stöd för de bedömningar som har gjorts i artikeln. **4**

STORT TACK till alla medarbetare i Projekt Lom. Er samlade arbetsinsats har varit förutsättningen för de årliga sammanställningarna och bedömningarna av hur det går för de två lomarterna. Över åren har vi fått ekonomiska bidrag, genom gåvor samt från bland annat Alvins Fond och Västergötlands Ornitologiska Förening.

Projekt Lom

2023 blev det 30:e året för uppföljningen av lommarnas häckning inom ramen för Projekt Lom, men framtiden därefter ter sig högst osäker. Lommarna är långlivade fåglar, och tre decennier är knappast någon lång period i det perspektivet. Men liksom för många andra ideella verksamheter bygger arbetet till stor del på en åldrande skara av medarbetare som har medverkat år efter år. Så ska uppföljningen fortsätta efter 2023 av dessa två arter, för vilka vi har ett internationellt ansvar, måste nya krafter ta vid. De sonderingar som hittills har gjorts har inte resulterat i något intresse att åta sig ett framtida och långsiktigt ledningsansvar.

Kontaktperson för Projekt Lom är Mats Eriksson, tel. 070-609 94 33, eriksson.tommered@telia.com.

En familj med storlommar ute på en simtur.

FOTO: GÖRAN JOHANSSON

FALSTERBO Bird Show

NORRA EUROPAS STÖRSTA NATUR- OCH FÅGELMÄSSA

1–3 SEPTEMBER 2023

Det händer på Skanörs ljung

- Ögonöppnande fågelskådning
- Fascinerande ringmärkning
- Utforskande naturvandringar
- Spännande barnaktiviteter
- Frestande mat och fika
- Lifestyle- och äventyrsshopping

Intressanta föreläsningar

Henrik Ekman - Miljödebattens främsta röst!

Teet Sirotking - Inspelning och analys av fågelläten

Eva Stenvång Lindqvist - Dina närmsta grannar - trädgårdsfåglarna

